

Dygo, Marian

"Zaniklé středověké osady a jejich plužiny. Metodika historickogeografického výzkumu v oblasti Dražanské vrchoviny", Ervin Černý, Praha 1979 : [recenzja]

Przełąd Historyczny 71/2, 415-416

1980

Artykuł umieszczony jest w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych, tworzonej przez Muzeum Historii Polski w Warszawie w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego.

Artykuł został opracowany do udostępnienia w Internecie dzięki wsparciu Ministerstwa Nauki i Szkolnictwa Wyższego w ramach dofinansowania działalności upowszechniającej naukę.

Ervin Černý, *Zaniklé středověké osady a jejich plůžiny. Metodika historickogeografického výzkumu v oblasti Dražanské vrchoviny*, „Studie ČSAV“ č. 1, 1979, Academia, Praha 1979, s. 167.

Problem pustek i zanikłych osad średniowiecznych od dawna przyciągał uwagę historiografii. Prezentowana praca jest ważkim głosem w tej dyskusji. Głosem tym cenniejszym, że przedstawiono w niej, w sposób wszechstronny i systematyczny, obiecujący kierunek poszukiwań i związaną z nim metodykę postępowania badawczego.

W rozumieniu autora książki, historyczno-geograficzne badania zanikłych osiedli średniowiecznych i dawnych pól z tymi osiedlami związanych polegają, najogólniej rzecz biorąc, na zlokalizowaniu takich osad w terenie oraz na opisanu i interpretacji zachowanych relikwów zanikłych punktów osadniczych. Prezentowana książka przedstawia z jednej strony rezultaty takich badań prowadzonych przez jej autora od ponad dwudziestu lat w rejonie pasma wzgórz Dražanská vrchovina (na pn. od Brna), z drugiej — ma ona być *sui generis* podręcznikiem i instrukcją przygotowującą przyszłych badaczy oraz, co wydaje się bardzo istotne, unifikującą sposób prowadzenia takich studiów.

Historyczno-geograficzne badania zanikłych osad średniowiecznych dzieli autor na dwie fazy. Pierwsza z nich jest fazą przygotowawczą. Polega ona na zapoznaniu się z historią terenu przyszłych badań, związanych z nim źródłami, literaturą toponomastyczną, lokalną tradycją i podaniami. Uwzględniając te elementy badacz przeprowadza interpretację map wybranego terenu i wyszukuje te miejsca, w których mogłyby być zlokalizowane relikty zanikłych osad. Kieruje się przy tym rzeźbą terenu, siecią osad istniejących, przebiegiem dawnych dróg, rozmieszczeniem obecnych pól i pastwisk, obecnością stawów, wałów, rowów, ruin i licznymi podobnymi wskazówkami. W fazie drugiej badacz koncentruje się na badaniach powierzchniowych wybranego terenu. Wizja lokalna winna przyczynić się do rozpoznania, klasyfikacji i interpretacji tych zmian i znalezisk na powierzchni ziemi, które są relikwami zanikłych średniowiecznych osad i ich pól.

Większość pracy poświęcono metodyce właściwych badań powierzchniowych terenu z uwzględnieniem jego charakterystyki geograficznej, przyrodniczej i gospodarczej (tereny wyżynne i płaskie, zalesione i pozbawione zalesienia, pastwiska, łąki, grunty orne, nieużytki). Na początku autor przedstawił badania powierzchniowe osad: metody rozpoznawania relikwów zabudowań mieszkalnych i gospodarczych, śladów piwnic, dróg, studni, ich cechy charakterystyczne, prace pomiarowe i dokumentacyjne. Następnie omówiono badania powierzchniowe dawnych pól, które wykrywa się przy pomocy identyfikacji i lokalizacji dawnych pasów granicznych, bruzd, łup kamieni oraz oczyszczonych powierzchni w terenie kamienistym. Przedstawiono dokładnie takie relikty i okoliczności ich występowania. Bardzo interesująco zasygnalizowano możliwości interpretacyjne, które stwarzają zlokalizowane pola.

Przedstawione przez autora rezultaty prowadzonych przez niego badań skłaniają do optymizmu. Od końca lat pięćdziesiątych udało mu się przebadać terytorium o powierzchni ponad 500 km². Na tym obszarze zlokalizowano i przebadano prawie 40 zanikłych średniowiecznych punktów osadniczych i związanych z nimi pól. Tylko w przypadku siedmiu osad lokalizacja ich była dokładnie znana jeszcze przed podjęciem badań. Zlokalizowano dwie o których istnieniu przedtem nic nie wiedzano. Tylko w sześciu przypadkach nie udało się dotychczas dokładnie określić położenia osad, których lokalizacja znana jest tylko w przybliżeniu.

Pożytki płynące z tak prowadzonych badań są oczywiste: uzupełnienie znajomości sieci osadniczej, wiedzy o materialnych i społecznych warunkach bytu

mieszkańców osad, o strukturze przestrzennej wsi, związkach między działalnością człowieka średniowiecznego a środowiskiem geograficzno-przyrodniczym. Szkoda jednak, że autor nie dostarczył bliższych informacji na temat przydatności takich badań do rekonstrukcji chronologii zaniku osad. Czytamy co prawda, że większość badanych osad zanikła w XV w., w mniejszym stopniu w XVI, nie wiemy jednak, czy informacje te pochodzą wyłącznie ze źródeł pisanych i czy udało się stosowanymi w badaniach metodami uściślić bądź skorygować chronologię zaniku poszczególnych osad. Nie wiemy też, czy lepsze rezultaty w tym zakresie daje dopiero podjęcie badań wykopaliskowych, których wyniki bardzo często korygują informacje źródeł pisanych. Podobnie rzecz ma się z przyczynami zaniku osad. Autor wskazuje na wojny husyckie, niedostatek ziemi, migrację mieszkańców do osad położonych korzystniej w stosunku do miast. Nie wiadomo jednak, na ile prowadzone przez niego badania umożliwiają rozwiązanie tego problemu.

Cenna praca E. Černego została zaopatrzona w kilkadziesiąt szkiców, rysunków, map i fotografii. Na uwagę zasługuje także załączony do książki przykładowy kwestionariusz badawczy jednej z eksplorowanych wsi.

M. D.

700 lat myśli polskiej: Filozofia i myśl społeczna XIII—XV wieku, red. Juliusz Domański, Państwowe Wydawnictwo Naukowe, Warszawa 1978, s. 571; *Filozofia i myśl społeczna XVI wieku*, red. Lech Szczucki, Państwowe Wydawnictwo Naukowe 1978, s. 668; *Filozofia i myśl społeczna XVII wieku cz. I—II*, red. Zbigniew Ogonowski, Państwowe Wydawnictwo Naukowe, Warszawa 1979, s. 738, 468; *Filozofia i myśl społeczna w latach 1831—1864*, red. Andrzej Walicki, Państwowe Wydawnictwo Naukowe, Warszawa 1977, s. 1071. Całość wstępem opatrzył Władysław Tatarski.

Monumentalna praca, owoc wieloletniego wysiłku podjętego przez Zakład Historii Polskiej Filozofii Nowożytnej przy Instytucie Filozofii i Socjologii PAN, której kolejny, czwarty już tom pojawił się niedawno na półkach księgarskich, jest niewątpliwym wydarzeniem w dziejach humanistyki polskiej. Po raz pierwszy w historii czytelnik, niekoniecznie filozof, otrzymuje do ręki starannie dobraną antologię pism w szerokim tego słowa znaczeniu filozoficznych, bowiem traktujących również o problemach ustrojowych, ekonomicznych itp., powstałych i czytanych w Polsce począwszy od XIII wieku. Niektóre z nich dotąd nie ukazały się drukiem, wiele publikowanych jest znowu po kilkukilkuletniej przerwie — wszystkie zostały na nowo opracowane krytycznie i opatrzone starannym komentarzem edytorskim. Znaczną część tekstów obcojęzycznych przetłumaczono na nowo, bądź dokonano gruntownej rewizji przekładów wcześniejszych.

Jak słusznie zauważa we wstępie W. Tatarski „dzieło tak wielkie mogło być tylko dziełem zbiorowym” — i jest nim wraz ze wszystkimi dodatnimi i ujemnymi konsekwencjami tego faktu. Z jednej bowiem strony osoby autorów poszczególnych części edycji dają gwarancję najwyższej rzetelności i fachowości doboru prezentowanego materiału, z drugiej jednak przyjęta przez Zespół Redakcyjny zasada autonomiczności poszczególnych tomów powoduje daleko idące różnice w kryteriach. Rzecz oczywista, że stworzenie „modelu idealnego” antologii jest, jak piszą w „Przedmowie” autorzy, rzeczą trudną, czy wręcz niemożliwą biorąc pod uwagę odmienność materiału z poszczególnych epok, co przy pełnym zunifikowaniu kryteriów groziłoby jego deformacją, jednakże pozostaje pytanie, czy nie nazbyt zróżnicowany jest ogólny schemat kompozycyjny. Wyraźnie odczuwa się brak jednolitych zasad konstrukcji tzw. „noty wprowadzającej”, która